

ΘΕΜΑ: Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΕΔΗΛΩΜΕΝΗΣ

ΕΤΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ: 2004-2005

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ: ΠΙΤΣΑΡΗ ΣΤ. ΑΣΠΑΣΙΑ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ: 1340 2004 00370

ΜΑΘΗΜΑ: ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΑΝΔΡΕΑΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΧΟΛΗ: ΝΟΜΙΚΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	3
Κεφάλαιο πρώτο	
Ιστορική προσέγγιση	
§1. Η διακήρυξη της αρχής της δεδηλωμένης	
1. Η πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα πριν το 1875 ως αίτια της εισαγωγής του κοινοβουλευτικού συστήματος	4-5
2. Η αφορμή	5-6
3. Βιογραφικά στοιχεία του Χαρίλαου Τρικούπη	6-7
§2. Τα πολιτικά κόμματα	
4. Η επίδραση των πολιτικών κομμάτων στη διαμόρφωση της δεδηλωμένης	7-8
5. Η πολιτική ζωή της χώρας μετά το 1875	8-9
§3. Το κοινοβουλευτικό σύστημα από το 1875 έως σήμερα	
6. Περίοδοι εξέλιξης	
6α. Μεταβατική περίοδος (1821-1844)	9
6β. Υποτυπώδες κοινοβουλευτικό σύστημα (1844-1864)	10
6γ. Πρώιμο κοινοβουλευτικό σύστημα (1864-1875)	10-11
6δ. Εξελιγμένο κοινοβουλευτικό σύστημα. Δύο φάσεις (1875-1927) και (1927-1986)	11-12

Κεφάλαιο Δεύτερο

Η Δεδηλωμένη

§4. Η δεδηλωμένη	
7. Ο ορισμός της δεδηλωμένης	13
8. Ο ορισμός της αρχής της δεδηλωμένης. Δεδηλωμένη πλειοψηφία- δεδηλωμένη μειοψηφία	13-14
9. Η αρχή της δεδηλωμένης ως μερικότερη αρχή του κοινοβουλευτικού συστήματος (ιστορική και λογική διάκριση)	14
10. Η σχετική ή ατελής αρχή της δεδηλωμένης	15-16
11. Η απόλυτη ή τέλεια αρχή της δεδηλωμένης	16
12. Η οιονεί δεδηλωμένη	16-17
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	18
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	19

Μετά την αναγνώριση ανεξαρτησίας του ελληνικού κράτους το 1830, το πολίτευμα υφιστάμενο τόσο τις ξενικές επιδράσεις, αλλά και πιεζόμενο από τα αιτήματα του λαού για ουσιαστικότερη αντιπροσώπευση υπέστη σημαντικές μεταβολές. Ενώ το πρώτο Σύνταγμα του ανεξάρτητου πλέον ελληνικού κράτους, το Σύνταγμα του 1844, όριζε ως πολίτευμα τη συνταγματική μοναρχία-είχε προηγηθεί το ηγεμονικό σύνταγμα του 1832, το οποίο παρείχε στον μονάρχη αυξημένα δικαιώματα όσον αφορά στην ανάδειξη των υπουργών, δεν τέθηκε όμως ποτέ σε ισχύ-σήμερα το πολίτευμα της Ελλάδας είναι η προεδρευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία όπως ορίζεται στο άρθρο 1§1 του Συντάγματος. Η δημοκρατία βέβαια άνθησε στον ελληνικό χώρο από τους πανάρχαιους χρόνους έχοντας τη μορφή της άμεσης δημοκρατίας, μορφή που στη συνέχεια διαφοροποιήθηκε. Τόσο στην περίφημη για τη δημοκρατική της διακυβέρνηση αρχαία Αθήνα όσο και σε άλλες πόλεις της αρχαιότητας κάθε πολίτης χωριστά διέθετε δικαίωμα ψήφου και λόγου, καθώς και το δικαίωμα συμμετοχής στην άσκηση της εξουσίας. Με την αλλαγή των κοινωνικών δομών έγινε αδύνατη η λειτουργία της άμεσης δημοκρατίας και το σύστημα της αντιπροσώπευσης αποτελεί, έκτοτε και μέχρι σήμερα, το θεμέλιο δημοκρατικότητας του πολιτεύματος.

Στη σύγχρονη δημοκρατία όργανο του αντιπροσωπευτικού συστήματος είναι το κοινοβούλιο. Το σύνολο των εκλεγμένων πολιτικών που ενσωματώνονται στο κοινοβουλευτικό σώμα καλείται να αντιπροσωπεύσει αξιόπιστα το σύνολο των πολιτών. Ορόσημο για τη συνταγματικοπολιτική ιστορία της Ελλάδας αποτελεί η διακήρυξη της αρχής της δεδηλωμένης το 1875. Ο πρωτεργάτης και εμπνευστής της αρχής της δεδηλωμένης Χαρίλαος Τρικούπης απογοητευμένος από την πολιτική πορεία της χώρας και επηρεασμένος από το αγγλικό πρότυπο επεδίωξε την εδραίωση του κοινοβουλευτισμού και του δικομματισμού στην Ελλάδα. Η αρχή της δεδηλωμένης δεν αποτελεί όμως μόνο εμπνευση ενός οξύνου πολιτικού προσώπου, αλλά την ωρίμανση ενός ευρύτερου αιτήματος της εποχής για αλλαγή της πολιτικής ρότας. Ο κοινοβουλευτισμός είχε βέβαια εισαχθεί στη χώρα αρκετά χρόνια πριν σε μια πρώιμη ωστόσο μορφή, χωρίς να περιλαμβάνεται ακόμη στις συνταγματικές διατάξεις. Η αφετηρία του βρίσκεται στο 1844 με την ίδρυση και τη λειτουργία του πρώτου κοινοβουλίου ύστερα από απόφαση του νεοψηφισθέντος τότε συντάγματος. Το κοινοβουλευτικό σύστημα τελικά ρίζωσε στην Ελλάδα και στις επόμενες δεκαετίες με την επικράτηση νέων συνταγματικών και πολιτικών συνθηκών και κάτω από τις εθνικές επιρροές έλαβε την πιο πρόσφατη μορφή του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

§1. Η διακήρυξη της Αρχής της Δεδηλωμένης

1. Η πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα πριν το 1875 ως αίτια της εισαγωγής του κοινοβουλευτικού συστήματος*

Το σύνταγμα του 1864** όριζε ως πολίτευμα τη βασιλευομένη αντιπροσωπευτική (μη κοινοβουλευτική) δημοκρατία. Μετά το 1830, έτος ανεξαρτησίας για την Ελλάδα, και μετά από μακροχρόνια παρουσία και επιβολή του βασιλιά στα πολιτικά πράγματα, το πολίτευμα ονομάζεται για πρώτη φορά Δημοκρατία. Βέβαια η ισχύς του βασιλιά είχε ήδη περιοριστεί το 1844, μετά τον επαναστατικό αναβρασμό του λαού το 1843 με αίτημα την ψήφιση συντάγματος που θα έβαζε τέλος στην ανεξέλεγκτη εξουσία του θρόνου. Το Σύνταγμα του 1844 πράγματι καθιέρωνε το πολίτευμα της συνταγματικής μοναρχίας. Το νέο Σύνταγμα όμως, δεν αποδέχεται πλέον τη μοναρχική εξουσία, αλλά αυτή αντικαθίσταται από τη δημοκρατική. Ο βασιλιάς παραμένει ο ανώτατος άρχοντας, όμως τώρα προστατεύεται η λαϊκή κυριαρχία και θεσπίζεται η αρχή της διάκρισης των λειτουργιών. Τη νομοθετική εξουσία αναλαμβάνει ο βασιλιάς με τη συνεργασία της Βουλής, τη εκτελεστική εξουσία ο βασιλιάς μέσω των υπουργών που ο ίδιος διορίζει, ενώ η δικαστική εξουσία ασκείται από τα δικαστήρια. Το Σύνταγμα του 1864 είναι το μακροβιότερο, καθώς ίσχυσε περίπου 50 χρόνια.

Αν και το Σύνταγμα του 1864 παρέμεινε τυπικά αμετάβλητο μέχρι το 1911, στην πράξη υπέστη μεταβολή το 1875 με την εισαγωγή και καθιέρωση του κοινοβουλευτικού συστήματος. Η συνταγματικοπολιτική μεταβολή επήλθε χωρίς να πραγματοποιηθεί αναθεώρηση του Συντάγματος ή έστω μεταβολή κάποιας συνταγματικής διάταξης. Μέχρι τότε μια μακρά περίοδος κρίσης και πολιτικής δυσαρμονίας μεσολάβησε. Η ισορροπία που προσωρινά εξασφάλισε το Σύνταγμα του 1864 δεν μπόρεσε να διατηρηθεί. Η αυθαίρετη αντικατάσταση κυβερνήσεων από μέρους του βασιλιά Γεωργίου Α΄ και οι προσωπικές κυβερνήσεις μειοψηφίας που λάμβαναν την εξουσία από το 1868, επειδή απολάμβαναν την εύνοια του βασιλιά, προκαλούσαν δυσφορία στον τότε πολιτικό κόσμο. Επίσης η μια κυβέρνηση διαδεχόταν την άλλη σε πολύ σύντομα χρονικά διαστήματα. Χαρακτηριστικό είναι πως μέσα σε τρία χρόνια και πέντε μήνες διεξήχθησαν τέσσερις φορές εκλογές, την περίοδο 1872-1875.

* Κατά την περίοδο πριν το 1875 ίσχυσε το υποτυπώδες κοινοβουλευτικό σύστημα αρχή έχων το έτος 1844. Βλ. §3. Το κοινοβουλευτικό σύστημα από το 1821 ως σήμερα.

** Το Σύνταγμα του 1864 γεννήθηκε με αφορμή την επανάσταση της 10^{ης} Οκτωβρίου 1862 και την έξωση του Όθωνα. Περιλάμβανε πολλές διατάξεις του Συντάγματος του 1844, άλλες αυτούσιες άλλες τροποποιημένες ή σαφέστερα διατυπωμένες.

Συγκεκριμένα, οι εκλογές του 1874 δεν έδωσαν πλειοψηφία σε κανένα κόμμα, με αποτέλεσμα να εντείνονται οι προσπάθειες παραβίασης του αδιάβλητου των εκλογών, να συνεχίζονται οι εκβιασμοί και η άσκηση βίας εις βάρος των ψηφοφόρων να πολλαπλασιάζεται. Η κατάσταση αυτή της διαφθοράς έκανε επιτακτική την ανάγκη αλλαγής του πολιτικού σκηνικού. Ήδη από το 1870 είχε αρχίσει να συζητάται στη Βουλή το αίτημα καθορισμού και ανάδειξης της κυβέρνησης από την πλειοψηφία. Όμως οι προτάσεις της Βουλής, που υποστήριζαν τη δεδηλωμένη κοινοβουλευτική πλειοψηφία και οι οποίες έθιγαν τις εξουσίες του βασιλιά, δεν ήταν ακόμη ικανές να αντισταθούν απέναντι στη βασιλική θέληση και να υπερτερήσουν αυτής.

2. Η αφορμή

Ενώ η πολιτική ζωή της χώρας βρισκόταν σε έκρυθμη κατάσταση, ένας πρωτοεμφανιζόμενος τότε πολιτικός άνθρωπος, ο Χαρίλαος Τρικούπης, με την αποφασιστική του στάση στάθηκε αφορμή για την αλλαγή των πολιτικών πραγμάτων. Στα πρώτα βήματα της πολιτικής του καριέρας συνειδητοποίησε πως ο τρόπος διακυβέρνησης της χώρας δεν ήταν ευεργετικός για την πρόοδο της, ούτε σύμφωνος με τις πολιτικές του πεποιθήσεις. Ο Τρικούπης πίστευε πως η λύση στην πολιτική αστάθεια που χαρακτήριζε τη χώρα ήταν η εγκαθίδρυση του κοινοβουλευτισμού με την ανάθεση σχηματισμού κυβέρνησης στα κόμματα πλειοψηφίας και την αντίστοιχη απαγόρευση αυτού του δικαιώματος σε κομματικές μειοψηφίες, ώστε να δημιουργηθούν σταθερές κυβερνήσεις πλειοψηφίας.

Με το άρθρο του «Τίς πταίει»*, που δημοσιεύτηκε ανυπόγραφο στις 29 Ιουνίου 1874 στην εφημερίδα «Καιροί», ο Τρικούπης με επικριτικό ύφος αντιτίθεται στην πολιτική του βασιλιά Γεωργίου Α', τον οποίο κατηγορούσε για την αυθαίρετη αντικατάσταση κυβερνήσεων. Ο Τρικούπης κατέκρινε τις κυβερνήσεις μειοψηφίας, που έλαβαν την εξουσία από το 1868 και έπειτα, θεωρώντας τες προσωπικές κυβερνήσεις που δεν συγκέντρωναν την αποδοχή του λαού ούτε την εμπιστοσύνη της Βουλής, τύγχαναν όμως της βασιλικής εύνοιας. Το άρθρο αποτελεί επίσης καταγγελία των παράνομων μεθόδων που μεταχειρίζονταν οι υποψήφιοι προκειμένου να κερδίσουν τις εκλογές. Οι εκβιασμοί εις βάρος των πολιτών και οι νοθείες κατά την διεξαγωγή των εκλογών είναι μερικά από τα φαινόμενα που υπονόμευαν την εγκυρότητα και τη διαφάνεια των εκλογών. Ο Τρικούπης λοιπόν διερωτάται ποιος μπορεί να ευθύνεται για την ανώμαλη πολιτική ζωή της χώρας αν όχι η διαβλητή πολιτική του βασιλιά και καλεί το λαό σε επανάσταση έναντι στην ανελευθερία και την υποταγή στην βασιλική εξουσία.

Το άρθρο του Τρικούπη, το οποίο χαρακτήριζε τις εκλογές νόθευ, αν και δεν αποτελούσε το μοναδικό δημοσιευμένο άρθρο που στιγματίζε την πολιτική του βασιλιά, προκάλεσε έντονες αντιδράσεις καθώς, δημοσιεύτηκε μόλις τρεις μέρες μετά την λήξη των εκλογών. Εξάλλου η επαναστατική κινητοποίηση εναντίον του βασιλιά

* Το άρθρο του Χαρίλαου Τρικούπη «Τίς πταίει» βρίσκεται ακέραιο στο βιβλίο των Παντελή Α., Κουτσομπίνα Σ. και Γεροζήση Γ., *Κείμενα Συνταγματικής Ιστορίας*, 1993, όπως και το δεύτερο και επόμενο άρθρο του ίδιου, «Παρελθόν και ενεστώς».

που υποδαύλιζε το άρθρο, παραβίαζε τον ποινικό νόμο. Ο Τρικούπης ανέλαβε αμέσως την ευθύνη της συγγραφής του άρθρου γεγονός που οδήγησε στην ποινική του δίωξη και την προφυλάκιση. Αποφυλακίστηκε, ωστόσο, τέσσερις μέρες αργότερα έχοντας ήδη γράψει μέσα στη φυλακή ένα δεύτερο άρθρο με το οποίο υπενθύμιζε σε λαό και πολιτικούς πως παλαιότερα ο Όθωνας ακολουθώντας τακτικές αντίθετες προς το Σύνταγμα προκάλεσε τις αντιδράσεις του λαού με αποτέλεσμα την έξωση του από την χώρα.

Μετά την αρθρογραφία του Τρικούπη, η κρίση συνεχίστηκε για αρκετούς μήνες. Τον Απρίλιο του 1875 ο βασιλιάς θέλησε να αναθέσει την πρωθυπουργία στον Ανδρέα Κουντουριώτη, πρεσβευτή της Ελλάδας στο Παρίσι. Ο Κουντουριώτης όμως αντιλήφθηκε πως δεν μπορούσε να σχηματίσει κυβέρνηση και πρότεινε στο Γεώργιο να αναθέσει την πρωθυπουργία στον Τρικούπη, αν και δεν ήταν καν υπουργός. Η ενέργεια αυτή του βασιλιά δεν ήταν σύμφωνη με τις διακηρύξεις του Τρικούπη, όμως αυτός δέχτηκε την πρωθυπουργία που θα του έδινε τη δυνατότητα να διεξάγει αδιάβλητες εκλογές και να κερδίσει την εμπιστοσύνη των πολιτών. Εξάλλου η δεδηλωμένη δεν είχε θεσπιστεί ακόμη συνταγματικά, επομένως η στάση του Τρικούπη δεν παραβίαζε το γράμμα του νόμου. Ο Τρικούπης τελικά οδήγησε τη χώρα σε εκλογές που διεξήγησαν στις 18-21 Ιουλίου.

Αφού τερματίστηκαν οι εκλογές, η νέα Βουλή συνεδρίασε για πρώτη φορά στις 11 Αυγούστου 1875, οπότε εκφωνήθηκε ο βασιλικός λόγος τον οποίο είχε γράψει ο Τρικούπης. Ο λόγος αυτός επιβεβαίωνε πως ο βασιλιάς είχε επηρεαστεί από τα άρθρα του Τρικούπη και πως ήταν διατεθειμένος να συναινέσει στη νέα πορεία που είχε ήδη αρχίσει να χαράζεται. Με το λόγο του βασιλιά ο Τρικούπης ανέδειξε το πρότυπο της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, σύμφωνα με το οποίο τις ενέργειες των βουλευτών ακολουθεί η πολιτική ευθύνη και η εκτελεστική εξουσία ασκείται από τους βουλευτές μέσω των παρατάξεων πλειοψηφίας στις οποίες υπάγονται. Ο βασιλιάς παραιτείται από ορισμένες εξουσίες του, όπως από το δικαίωμα διάλυσης της Βουλής και ανάδειξης των υπουργών και του πρωθυπουργού.

Ο λόγος της 11^{ης} Αυγούστου 1875 χαρακτηρίζεται «ιστορικός», καθώς εισήγαγε τον κοινοβουλευτισμό στη χώρα στην πιο εξελιγμένη του μορφή. Η διακήρυξη της αρχής της δεδηλωμένης αποτελεί σταθμό για την μετέπειτα συνταγματικοπολιτική ζωή της χώρας, διότι περιόρισε τη βασιλική εξουσία και συνέβαλε στην ενίσχυση της δημοκρατικότητας του πολιτεύματος με την καθιέρωση ουσιαστικότερης αντιπροσώπευσης μέσω της πλειοψηφίας της Βουλής.

3. Βιογραφικά στοιχεία του Χαρίλαου Τρικούπη

Ο Χαρίλαος Τρικούπης, γιος του Σπυρίδωνα Τρικούπη, γεννήθηκε στο Ναύπλιο το 1832. Οι σπουδές του πάνω στη νομική επιστήμη, πρώτα στο πανεπιστήμιο Αθηνών και στη συνέχεια στο Παρίσι, τον οδήγησαν στην ενασχόληση του με τον διπλωματικό κλάδο. Η πολύχρονη διαμονή του στην Αγγλία είχε σαν αποτέλεσμα τη βαθειά γνώση και μελέτη των θεσμών, της νοοτροπίας και της αγγλικής πολιτικής. Διορίστηκε ακόλουθος και γραμματέας της ελληνικής πρεσβείας

του Λονδίνου, ενώ αργότερα εκλέχτηκε αντιπρόσωπος των ομογενών του Λονδίνου στη Συντακτική Συνέλευση της Αθήνας. Το 1864 διαπραγματεύτηκε την ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα. Το 1872 ίδρυσε το δικό του κόμμα, γνωστό ως «πέμπτο κόμμα», το οποίο συσπείρωσε γύρω του τα πιο προοδευτικά στοιχεία της εποχής του και το οποίο πρέσβευε τον εκσυγχρονισμό του κράτους μέσα από μια σειρά μέτρων, που στόχευαν στη συγκρότηση κράτους δικαίου, στον εξορθολογισμό της διοίκησης, την ανάπτυξη της οικονομίας (μέσω της ενίσχυσης της γεωργίας), τη βελτίωση της άμυνας και την αναβάθμιση του συγκοινωνιακού δικτύου. Γενικότερα ο Χαρίλαος Τρικούπης που τότε πρωτοεμφανιζόταν στο πολιτικό προσκήνιο θεωρούσε το κράτος ως μοχλό της οικονομικής ανάπτυξης και προόδου.

Ο αγώνας του Χαρίλαου Τρικούπη στάθηκε επίσης στην εξυγίανση των πολιτικών ηθών και την εγκαθίδρυση του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα. Για την επίτευξη των στόχων του ο Τρικούπης θεώρησε απαραίτητη την αύξηση των φόρων, ώστε τα έσοδα να καλύψουν το τεράστιο κόστος που προϋπέθετε η αναμόρφωση του κράτους. Ωστόσο, η εξάντληση του λαού και η αναγκαιότητα αποπληρωμής παλαιότερων αλλά και επίκαιρων δανείων που είχαν συναφθεί με το εξωτερικό - κυρίως Αγγλία και Γαλλία- οδήγησαν τον Τρικούπη σε οικονομικό αδιέξοδο. Στην κατεύθυνση αυτή συνέβαλαν και οι επιδράσεις της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα (1893). Ο Τρικούπης αναγκάστηκε να οδηγήσει το κράτος σε πτώχευση. Στις επόμενες εκλογές ο Τρικούπης απέτυχε να επανεκλεγεί και ανακοίνωσε την αποχώρησή του από τον πολιτικό στίβο. Παραταύτα, εργάστηκε δραστήρια και η συμβολή του στην τροποποίηση των δυσμενών για την Ελλάδα όρων και συνθηκών υπήρξε ουσιαστική. Πέθανε το 1896 στις Κάννες.

§2. Τα πολιτικά κόμματα

4. Η επίδραση των πολιτικών κομμάτων στην διαμόρφωση της δεδηλωμένης

Τα πολιτικά κόμματα αποτελούν τη βάση της σωστής λειτουργίας του κοινοβουλευτικού συστήματος. Μόνο μετά την επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843, τα πολιτικά κόμματα αρχίζουν να παίζουν ενεργό ρόλο στην πολιτική ζωή της χώρας με τη δημιουργία των τριών ξενικών κομμάτων, του αγγλικού, του γαλλικού και του ρωσικού. Τα τρία αυτά κόμματα πρωτοστάτησαν στην πολιτική ζωή της Ελλάδας για αρκετά χρόνια, σταδιακά όμως παράκμασαν και αντικαταστάθηκαν από μια νέα γενιά κομμάτων, οι αντιπρόσωποι των οποίων, επειδή δεν είχαν βιώσει τις αντιπαλότητες του παρελθόντος, εργάστηκαν χωρίς προκατάληψη για την ευημερία της χώρας. Η παράλληλη εμφάνιση μιας στοιχειώδους «αστικής τάξης» που ενσωματώθηκε στα πολιτικά κόμματα και έλαβε ηγετικές θέσεις συνδέεται επίσης με τη συνταγματικοπολιτική αυτή εξέλιξη.

Η συστηματική αυτή βελτίωση της οργάνωσης και της μορφής των πολιτικών κομμάτων αποτελεί την αναγκαία προϋπόθεση για την εμφάνιση της δεδηλωμένης στο κοινοβούλιο. Από την άλλη, η ίδια η καθιέρωση στη Βουλή της αρχής της δεδηλωμένης επέδρασε αποφασιστικά στη μετέπειτα διαμόρφωση των πολιτικών

σχηματισμών. Οι κομματικοί σχηματισμοί που δημιουργούνται χαρακτηρίζονται από σταθερότητα, ενώ επικρατεί πειθαρχία και οργάνωση στο εσωτερικό τους. Τα κόμματα διαθέτουν τώρα βούληση και πάγια θέση στο κοινοβούλιο. Είναι επομένως εφικτή η γνώση της βούλησης των κομμάτων κι ακόμη περισσότερο η θέση της πλειοψηφίας ήδη, πριν τη διεξαγωγή εκλογών ή τη λήξη της ψηφοφορίας. Αυτή η γνώση οδηγεί στη εμφάνιση προεμπιστοσύνης η οποία εύλογα θα μετατραπεί αργότερα σε ψήφο εμπιστοσύνης στη Βουλή. Είναι φανερό λοιπόν πως η εξέλιξη των πολιτικών κομμάτων αλληλεπιδρά με την εξέλιξη των συνταγματικοπολιτικών συνθηκών, έτσι όπως αυτές μεταβλήθηκαν με την εισαγωγή του κοινοβουλευτικού συστήματος.

5. Η πολιτική ζωή της χώρας μετά το 1875

Μετά τη λήξη των εκλογών του 1875, παρατηρήθηκε μια αισιόδοξη διαφοροποίηση συγκριτικά με άλλες περιόδους. Τα αποτελέσματα των εκλογών έδειξαν πως το 46,5%* των βουλευτών είχε επανεκλεγεί για τουλάχιστον τρεις ακόμη φορές. Το γεγονός αυτό φανέρωνε πως σταδιακά δημιουργούνταν η πεποίθηση πως η ενασχόληση με την πολιτική όφειλε να αποτελεί την κύρια και αποκλειστική ενασχόληση του πολιτευομένου. Η επιτυχία στις εκλογές προϋπέθετε την αποκλειστική ενασχόληση του πολιτικού, πράγμα που αποδεικνύεται από το γεγονός ότι στις αδιάβλητες εκλογές του 1875 εκλέχτηκαν πολιτικοί με θητεία. Εμφανίζεται δηλαδή μια τάξη «επαγγελματιών» πολιτικών που διέθεταν εμπειρία στο χειρισμό των πολιτικών υποθέσεων και στην επακόλουθη ενίσχυση της σταθερότητας των παρατάξεων.

Η περίοδος 1875-1880 αποτελεί μεταβατική περίοδο κατά την οποία κανένα κόμμα δεν κέρδισε την πλειοψηφία στις εκλογές που διεξήχθησαν (1875, 1879). Στις εκλογές του 1884 όμως εμφανίστηκαν δύο μεγάλα κόμματα, το κόμμα του Τρικούπη και το κόμμα του Δηλιγιάννη, τα οποία μαζί κατέλαβαν το 92,2% των εδρών στο κοινοβούλιο. Το αποτέλεσμα αυτό δηλώνει πως ο δικομματισμός που αποτέλεσε ζητούμενο για τον Τρικούπη είχε επιτευχθεί. Τα κόμματα μειοψηφίας εφόσον ήταν συνταγματικά αδύνατο να λάβουν εντολή σχηματισμού κυβέρνησης και να ανέβουν στην εξουσία αναγκάζονταν σε συνένωση με τις ισχυρές κομματικές παρατάξεις. Η συνένωση αυτή οδήγησε σε σταθερότερες κυβερνήσεις οι οποίες είχαν διάρκεια και διέθεταν κύρος.

Επιπλέον με την εισαγωγή του κοινοβουλευτικού συστήματος στην Ελλάδα ενισχύθηκε η θέση της λαϊκής αντιπροσωπείας έναντι του βασιλιά, αφού οι κυβερνήσεις ήταν σε άμεση εξάρτηση με τη Βουλή, την εμπιστοσύνη της οποίας χρειάζονταν για να αναδειχθούν και να παραμείνουν στην εξουσία. Η αρχή της δεδηλωμένης έθετε όρια στο δικαίωμα του αρχηγού κράτους-μονάρχη να διορίζει τον

* Σύμφωνα με τα στοιχεία από την ιστορία του ελληνικού έθνους, από τους 190 βουλευτές της νέας Βουλής μόνο 36 εκλέγονταν για πρώτη φορά, 34 για δεύτερη, 31 για τρίτη, 33 για τέταρτη, 32 για πέμπτη, 18 για έκτη και 6 για έβδομη φορά. Στη Βουλή του 1875 αναμφισβήτητα κυριαρχούσε η προσωπικότητα του Κουντουριώτη.

πρωθυπουργό και περιόριζε την ανευθυνότητα των πολιτικών πράξεων. Η αρχή της δεδηλωμένης εισήγαγε την έννοια της πολιτικής ευθύνης των υπουργών, αλλά και της κυβέρνησης συνολικά. Η πολιτική ευθύνη σχετίζεται με το γεγονός της ηθικής και νομικής υποχρέωσης των υπουργών και της κυβέρνησης να φανούν αντάξιοι της εμπιστοσύνης της Βουλής.

Ωστόσο, το εξελεγμένο κοινοβουλευτικό σύστημα με τη μορφή της δεδηλωμένης πλειοψηφίας και της δεδηλωμένης εμπιστοσύνη της Βουλής δεν έγιναν αμέσως αποδεκτές από την ελληνική έννομη τάξη. Η αρχή της δεδηλωμένης δεν ενσωματώθηκε στο ελληνικό συνταγματικό οικοδόμημα παρά το 1927, λόγω της ισχυρής ακόμη παρουσίας του μονάρχη στα πολιτικά πράγματα και της αδυναμίας των πολιτικών κομμάτων να ανταποκριθούν στη νέα συνταγματικοπολιτική εξέλιξη. Μέχρι τότε η αρχή της δεδηλωμένης υφίστατο μόνο στις συνθήκες του πολιτεύματος χωρίς να έχει εισαχθεί η νομική της χροιά με τη θέσπιση της ως συνταγματικό κανόνα ή κανόνα δικαίου. Εξάλλου στο διάστημα αυτό υπήρξαν περιπτώσεις, όπου ο βασιλιάς παραβίασε την αρχή της δεδηλωμένης διορίζοντας κυβέρνηση της αρεσκείας του ελλείπει πλειοψηφίας ή εξαναγκάζοντας σε παραίτηση κυβέρνηση πλειοψηφίας(κυβέρνηση Δηλιγιάννη-1892).

Παρά τις δυσλειτουργίες του κατά τα πρώτα χρόνια της εισαγωγής του, το κοινοβουλευτικό σύστημα καθόρισε τη μετέπειτα πολιτική ζωή της χώρας. Συνέβαλε ουσιαστικά στον εκσυγχρονισμό του πολιτικού συστήματος και στην αναβάθμιση των πολιτικών συνθηκών. Τέλος η αρχή της δεδηλωμένης διαδραμάτισε πρωταρχικό ρόλο στην τόνωση του δημοκρατικού χαρακτήρα του πολιτεύματος και ενδυνάμωσε τη συμμετοχή των πολιτικών κομμάτων στη διαμόρφωση του πολιτικού σκηνικού.

§3. Το κοινοβουλευτικό σύστημα από το 1875 έως σήμερα

6. Περίοδοι εξέλιξης

6α. Μεταβατική περίοδος (1821-1844)

Η περίοδος 1821-1844 αποτελεί μια ιδιόμορφη περίοδο της συνταγματικής ελληνικής ιστορίας. Καλύπτει τα χρόνια του ελληνικού αγώνα για απελευθέρωση, της ελληνικής ανεξαρτησίας, τα χρόνια της μοναρχίας, της ξενικής πολιτικής επιρροής και του πρώτου ελληνικού Συντάγματος. Η ελληνική κοινοβουλευτική ζωή δεν έχει αρχίσει ακόμη. Στην Ελλάδα δεν υπάρχει καν κοινοβούλιο παρά μόνο ο ανώτατος άρχοντας, ο βασιλιάς που συγκεντρώνει στο πρόσωπό του όλες τις εξουσίες. Η περίοδος 1821-1844 παρουσιάζει όμως συνταγματικό ενδιαφέρον από την άποψη ότι κατά τη διάρκεια της γεννήθηκε το αίτημα της ψήφισης συντάγματος, το περιεχόμενο του οποίου θα ρύθμιζε τον περιορισμό της βασιλικής εξουσίας και την αύξηση της λαϊκής αντιπροσώπευσης. Ο αγώνας του λαού για την επίτευξη του οράματος του κορυφώνεται με την επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843, που έδωσε την ψήφιση του πρώτου συντάγματος με το οποίο οριζόταν η δημιουργία του πρώτου ελληνικού κοινοβουλίου.

6β. Υποτυπώδες κοινοβουλευτικό σύστημα (1844-1864)

Υποτυπώδες κοινοβουλευτικό σύστημα είναι η πρώτη μορφή κοινοβουλευτικού συστήματος κατά το οποίο η κυβέρνηση αναδεικνύεται από το μονάρχη και διατηρείται στην εξουσία εξαρτώμενη από αυτόν ελεγχόμενη όμως από το κοινοβούλιο.

Το υποτυπώδες κοινοβουλευτικό σύστημα αποτελεί την πρώτη μορφή κοινοβουλευτισμού που εμφανίζεται στην Ελλάδα. Η αφετηρία του βρίσκεται στο 1844 με την θέσπιση και την ίδρυση του πρώτου ελληνικού κοινοβουλίου και της Γερουσίας. Το υποτυπώδες κοινοβουλευτικό σύστημα αυτής της περιόδου σχετίζεται αποκλειστικά με την αρχή του ελέγχου, το κοινοβούλιο δηλαδή δεν έχει καμία αρμοδιότητα ως προς την ανάδειξη ή τη διατήρηση της κυβέρνησης παρά μόνο ευθύνεται για τον έλεγχο της κατά τη διάρκεια της θητείας της. Η ανάδειξη της κυβέρνησης εξαρτάται από τη βούληση του μονάρχη και την εμπιστοσύνη αυτού καλείται να κερδίσει για να παραμείνει στην εξουσία. Ο μονάρχης εξακολουθεί να είναι ο αρχηγός του κράτους και το πολίτευμα παραμένει μοναρχικό, αν και σ' αυτό προστίθεται ο συνταγματικός χαρακτήρας. Κατά την περίοδο 1844-1864 παρατηρείται μια προσπάθεια εξισορρόπησης της εξουσίας του μονάρχη και της Βουλής, αν και ο πρώτος κατέχει ακόμη μια θέση υπεροχής. Το υποτυπώδες κοινοβουλευτικό σύστημα δεν αποτελεί επομένως κυβερνητικό σύστημα

6γ. Πρώμο κοινοβουλευτικό σύστημα (1864-1875)

«Πρώμο» ή αλλιώς «γνήσιο» κοινοβουλευτικό σύστημα είναι εκείνο το σύστημα διακυβέρνησης του κράτους στο οποίο ο μονάρχης μεν αναδεικνύει κατά βούληση την κυβέρνηση, αυτή όμως εξαρτάται από το κοινοβούλιο σε όλη τη διάρκεια της θητείας της. Το πρώμο κοινοβουλευτικό σύστημα αρχικά αναπτύχθηκε στην Αγγλία. Στην Ελλάδα ίσχυσε την περίοδο 1864-1874 μετά την έξωση του Όθωνα και με την ψήφιση του Συντάγματος του 1864. Προϋπήρχε όμως του Συντάγματος ήδη από την περίοδο 1862-1864.

Το πρώμο κοινοβουλευτικό σύστημα δεν επεμβαίνει στο δικαίωμα του βασιλιά να διορίζει την κυβέρνηση, θεσπίζει όμως τον κανόνα να εξαρτάται η παρουσία της διορισθείσας κυβέρνησης στην εξουσία από την εμπιστοσύνη της Βουλής προς αυτή. Διαμορφώνεται έτσι μια ισορροπία ανάμεσα στη βασιλική εξουσία και τη δύναμη του κοινοβουλίου. Η πρώιμη μορφή κοινοβουλευτισμού σχετίζεται με την αρχή της διατήρησης. Η κοινοβουλευτική ευθύνη της κυβέρνησης πραγματώνεται μέσα από την υποχρέωση της σε παραίτηση εφόσον δεν λάβει την ψήφο εμπιστοσύνης της Βουλής. Πρόκειται επομένως για μια τάση ενδυνάμωσης της θέσης του κοινοβουλίου στην πολιτική ζωή της χώρας και του αντίστοιχου περιορισμού της βασιλικής ισχύος.

Η αρχή της διατήρησης αποτελεί μια μερικότερη αρχή του κοινοβουλευτικού συστήματος που ταυτίζεται με τη μορφή του πρώιμου κοινοβουλευτικού συστήματος. Σύμφωνα με την αρχή αυτή η κυβέρνηση για να παραμείνει στην εξουσία οφείλει να έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής. Αυτό σημαίνει πως η αρχή της διατήρησης δεν επηρεάζει την ανάδειξη της κυβέρνησης, που εξακολουθεί να βρίσκεται στις αρμοδιότητες του βασιλιά, αλλά καθορίζει τη διατήρηση της. Η αρχή της διατήρησης

εμφανίστηκε πρώτα στην Ελλάδα ως σχετική αρχή της διατήρησης στο Σύνταγμα του 1864, παρόλο που δεν βρίσκεται διατυπωμένη, αλλά συνάγεται από το περιεχόμενο των συνταγματικών διατάξεων. Η σχετική αρχή της διατήρησης υπαγορεύει πως η κυβέρνηση οφείλει να έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής, αλλά μόνο όταν βρίσκεται σε σύνοδο, ειδικά όταν η Βουλή δεν συνεδριάζει δεν θεωρείται αναγκαία η εμπιστοσύνη της.

Στο ισχύον Σύνταγμα ρυθμίζεται η απόλυτη αρχή της διατήρησης. Η απόλυτη αρχή της διατήρησης δηλώνει πως η κυβέρνηση οφείλει να έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής, χωρίς να τίθεται κανένας χρονικός περιορισμός. Για την παραμονή της κυβέρνησης στη αρχή πρέπει να είναι δεδομένη η εμπιστοσύνη της Βουλής προς αυτή ακόμη και όταν η Βουλή δεν βρίσκεται σε σύνοδο. Το άρθρο 84 του ισχύοντος συντάγματος ορίζει ρητά πως «η κυβέρνηση οφείλει να έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής.», αλλά και την διαδικασία κατοχύρωσης της εμπιστοσύνης ή απόσυρσης της.

Η κατοχύρωση της εμπιστοσύνης της Βουλής προς τη νέα κυβέρνηση γίνεται μέσω της πρότασης εμπιστοσύνης και της ψήφου εμπιστοσύνης, ενώ η απόσυρση της μέσω της πρότασης δυσπιστίας και της ψήφου δυσπιστίας. Πρόταση εμπιστοσύνης είναι η κυβερνητική αίτηση προς το κοινοβούλιο να αποφασίσει για το αν τάσσεται υπέρ του νέου σχηματισμού κυβέρνησης και του κυβερνητικού προγραμματισμού που προτείνει η νέα κυβέρνηση. Η πρόταση εμπιστοσύνης γίνεται πάντα στην αρχή της κυβερνητικής περιόδου μετά τις προγραμματικές δηλώσεις της νέας κυβέρνησης (υποχρεωτική πρόταση εμπιστοσύνης) και όποτε το ζητήσει η κυβέρνηση μέσα στην βουλευτική περίοδο (δυνητική πρόταση εμπιστοσύνης) και ολοκληρώνεται με την ψήφο εμπιστοσύνης. Η ψήφος εμπιστοσύνης είναι ανακλητή και μπορεί να την αποσύρει η Βουλή μετά από πρόταση δυσπιστίας της ίδιας ή πρόταση εμπιστοσύνης της κυβέρνησης. Πρόταση δυσπιστίας είναι η αίτηση της Βουλής προς την κυβέρνηση να αποσύρει την ψήφο εμπιστοσύνης που της είχε προηγουμένως δώσει. Η πρόταση δυσπιστίας αποτελεί την κορυφή του κοινοβουλευτικού ελέγχου. Η πρόταση δυσπιστίας μπορεί να υποβληθεί οποιαδήποτε στιγμή, με εξαίρεση το διάστημα έξι μηνών από τυχόν προηγούμενη πρόταση δυσπιστίας που απορρίφθηκε.

6δ. Εξελιγμένο κοινοβουλευτικό σύστημα (Δύο φάσεις) (1875-1927) και (1927-1986)

Από το 1875, χρονολογία σταθμό για τη μετέπειτα πολιτική ζωή, το πολιτικό σκηνικό στην Ελλάδα μεταβάλλεται. Με τη διακήρυξη της αρχής της δεδηλωμένης και της μετατροπής που αυτή επέφερε στο κυβερνητικό σύστημα αρχίζει μια νέα περίοδος κοινοβουλευτισμού. Το εξελιγμένο κοινοβουλευτικό σύστημα καλύπτει μια μακρά περίοδο της κοινοβουλευτικής ιστορίας που φτάνει μέχρι σήμερα. Κατά την περίοδο αυτή, που η Βουλή ξεκάθαρα πλέον υπερέχει του βασιλιά και τελικά αναλαμβάνει εξολοκλήρου την ευθύνη της πορείας της κυβέρνησης, το κοινοβουλευτικό σύστημα τελειοποιείται διαμορφώνοντας και την τελευταία του μορφή, αυτή της ανάδειξης της κυβέρνησης.

Η περίοδος του εξελιγμένου κοινοβουλευτικού συστήματος διακρίνεται σε δύο φάσεις. Η πρώτη φάση, που καλύπτει το διάστημα από το 1875 έως το 1927, χαρακτηρίζεται από μια σχετική υπεροχή του κοινοβουλίου, ενώ στη δεύτερη φάση, από το 1927 ως το 1986, ισχύει το σύγχρονο κοινοβουλευτικό σύστημα με ιδιαίτερο γνώρισμα την απόλυτη υπεροχή της Βουλής και τη συνταγματοποίηση των αρχών

του κοινοβουλευτικού συστήματος στο Σύνταγμα του 1927 και κυρίως της αρχής της δεδηλωμένης. Η αρχή της δεδηλωμένης αφορά στην ανάδειξη της κυβέρνησης η οποία για να λάβει την εξουσία οφείλει να συγκεντρώνει την εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας των βουλευτών. Το ζήτημα της δεδηλωμένης θα αναλυθεί εκτενέστερα στο επόμενο κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΔΕΔΗΛΩΜΕΝΗ

§4. Η δεδηλωμένη

7. Ο ορισμός της δεδηλωμένης

Η δεδηλωμένη είναι συνταγματικοπολιτική κατάσταση που αφορά τη στάση του κοινοβουλίου απέναντι στη νέα κυβέρνηση που πρόκειται να σχηματιστεί. Συγκεκριμένα, πρόκειται για την εμπιστοσύνη που δείχνει η κοινοβουλευτική πλειοψηφία προς τη νέα κυβέρνηση πριν ακόμη γίνει αίτηση παροχής ψήφου εμπιστοσύνης, η οποία οφείλεται στη γνώση της κομματικής σύνθεσης του κοινοβουλίου. Έτσι το ποια κομματική παράταξη θα αναλάβει την εξουσία είναι εκ των προτέρων γνωστό εξαιτίας της προεμπιστοσύνης της Βουλής, χωρίς να απομένουν περιθώρια παρέμβασης στον μονάρχη ή τον πρόεδρο της δημοκρατίας.

Η δεδηλωμένη αποτελεί συνάντηση δύο στοιχείων, του οντολογικού και του βουλευτικού. Το οντολογικό στοιχείο σχετίζεται με την δεδηλωμένη πλειοψηφία των βουλευτών που θεωρείται εύλογη καθώς κάθε μέλος του κοινοβουλίου υπάγεται σε κάποια κομματική παράταξη, ενώ το βουλευτικό αφορά στη βούληση της πλειοψηφίας να υποστηρίξει συγκεκριμένη παράταξη και να σχηματίσει κυβέρνηση. Οντολογικό και βουλευτικό στοιχείο συνήθως συνδέονται, διότι, όταν σχηματίζεται πλειοψηφία, θα υπάρξει λογικά και βούληση της πλειοψηφίας, με εξαίρεση ιδιαίζουσες περιπτώσεις. Η δεδηλωμένη πλειοψηφία επομένως συνεπάγεται τη δεδηλωμένη βούληση για το λόγο αυτό δεν απαιτείται έλεγχος της ύπαρξης δεδηλωμένης. Όταν, ωστόσο, δεν σχηματιστεί πλειοψηφία, δεν υπάρχει και δεδηλωμένη εμπιστοσύνη. Τότε απαιτείται η έκφραση βούλησης από μέρους κομματικού αρχηγού, ώστε να σχηματιστεί πλειοψηφία με αποτέλεσμα η πορεία προς το σχηματισμό κυβέρνησης να αντιστρέφεται.

8. Ο ορισμός της αρχής της δεδηλωμένης

Δεδηλωμένη πλειοψηφία- δεδηλωμένη μειοψηφία

Η αρχή της δεδηλωμένης σε αντίθεση με τη δεδηλωμένη αποτελεί συνταγματικό κανόνα, κανόνα δικαίου από τον οποίο προκύπτει ότι επιβάλλεται ο διορισμός κυβέρνησης πλειοψηφίας, αυτής δηλαδή που συγκεντρώνει την εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας των βουλευτών, και απαγορεύεται ο σχηματισμός κυβέρνησης μειοψηφίας.

Η αρχή της δεδηλωμένης απαρτίζεται από δύο διαστάσεις με κριτήριο την θετική της και την αρνητική της έννοια. Πρόκειται για τη δεδηλωμένη πλειοψηφία

και τη δεδηλωμένη μειοψηφία. Αν και ο όρος δεδηλωμένη αναφέρεται κυρίως στη δεδηλωμένη πλειοψηφία, ουσιαστικά περικλείει και τη δεδηλωμένη μειοψηφία. Η αρχή της δεδηλωμένης υπαγορεύει την ανάδειξη κυβέρνησης πλειοψηφίας, ενώ ταυτόχρονα απορρίπτει κατηγορηματικά τον διορισμό κυβέρνησης μειοψηφίας. Συνεπώς, η μια όψη της αρχής απαγορεύει την άλλη, αλλά και η θετική διάσταση υπερισχύει της αρνητικής. Κι αυτό γιατί για να διοριστεί η κυβέρνηση πρέπει να κερδίσει την δεδηλωμένη κοινοβουλευτική πλειοψηφία και τη δεδηλωμένη εμπιστοσύνη. Διαφορετικά, όταν δεν υπάρχει δεδηλωμένη πλειοψηφία, δεν υπάρχει και δεδηλωμένη εμπιστοσύνη, αλλά η βούληση της Βουλής ως δεδηλωμένη δυσπιστία, με αποτέλεσμα να μη διορίζεται η κυβέρνηση.

9. Η αρχή της δεδηλωμένης ως μερικότερη αρχή του κοινοβουλευτικού συστήματος (ιστορική και λογική διάκριση)

Η έννοια του κοινοβουλευτικού συστήματος δεν είναι ενιαία. Το κοινοβουλευτικό σύστημα αποτελείται από τρεις μερικότερες διαστάσεις που αντιστοιχούν σε τρεις διαφορετικές περιόδους εξέλιξης του. Η εξάρτηση της κυβέρνησης από τη Βουλή έχει αρχικά τη μορφή της ανάδειξης της κυβέρνησης, τη μορφή του ελέγχου και τη μορφή της διατήρησης. Η σειρά αυτή δηλώνει τη λογική πορεία εξάρτησης της κυβέρνησης από τη Βουλή. Λογικά προηγείται η ανάδειξη της κυβέρνησης από την κοινοβουλευτική πλειοψηφία, ακολουθεί ο έλεγχος από τη Βουλή με τη μορφή της πολιτικής ευθύνης των υπουργών και τέλος η διατήρηση της στην εξουσία μέσω της ψήφου εμπιστοσύνης της Βουλής. Ιστορικά, ωστόσο, οι τρεις αυτές διαστάσεις του κοινοβουλευτικού συστήματος εμφανίζονται με διαφορετική σειρά. Πρώτα εμφανίστηκε στο πολιτικό προσκήνιο το υποτυπώδες κοινοβουλευτικό σύστημα που ενσωμάτωνε την αρχή του ελέγχου, αργότερα το πρώιμο κοινοβουλευτικό σύστημα με την αρχή της διατήρησης και μόνο μετά το 1875 εισάγεται η αρχή της δεδηλωμένης, ως τακτική ανάδειξης της κυβέρνησης στο εξελιγμένο κοινοβουλευτικό σύστημα.

Η αρχή της δεδηλωμένης δεν ταυτίζεται με το κοινοβουλευτικό σύστημα, αλλά αποτελεί μερικότερη διάσταση αυτού. Το κοινοβουλευτικό σύστημα όμως με την καθιέρωση της αρχής της δεδηλωμένης ολοκληρώνεται και τελειοποιείται. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει τη σπουδαιότητα των κανόνων ανάδειξης της κυβέρνησης για το κοινοβουλευτικό σύστημα και την υπεροχή της αρχής της δεδηλωμένης συγκριτικά με τις άλλες δύο αρχές. Η ανάδειξη της κυβέρνησης, ενώ λογικά προηγείται, ιστορικά εμφανίζεται τελευταία. Στην αρχή της δεδηλωμένης ενυπάρχουν κανόνες που ρυθμίζουν τη διαδικασία διορισμού της κυβέρνησης, πριν ακόμη γίνει δεκτή η πρόταση εμπιστοσύνης. Η αρχή της δεδηλωμένης οδήγησε στην μεταβολή και εξέλιξη του πολιτεύματος, ενώ συνέβαλε στην ενδυνάμωση της θέσης της πλειοψηφίας στην πολιτική ζωή και στην ενίσχυση της κομματικής Δημοκρατίας.

10. Η σχετική ή ατελής αρχή της δεδηλωμένης

Η σχετική ή ατελής αρχή της δεδηλωμένης είναι η πρώτη μορφή δεδηλωμένης που εμφανίστηκε στα ελληνικά συντάγματα από το 1875 και έπειτα. Σύμφωνα μ'αυτή, όταν πριν από το διορισμό της κυβέρνησης υπάρχει δεδηλωμένη πλειοψηφία και βούληση στο κοινοβούλιο, τότε επιβάλλεται ο διορισμός της κυβέρνησης πλειοψηφίας αυτής δηλαδή που υποδεικνύει η πλειοψηφία και απαγορεύεται ο διορισμός κυβέρνησης μειοψηφίας, όταν όμως δεν σχηματιστεί πλειοψηφία στο κοινοβούλιο, τότε είναι δυνατός ο διορισμός κυβέρνησης μειοψηφίας.

Η ατελής αρχή της δεδηλωμένης ρυθμίζει την εφαρμογή της δεδηλωμένης μόνο εφόσον υπάρχει πλειοψηφία, διαφορετικά επιτρέπει και το σχηματισμό κυβέρνησης μειοψηφίας. Πρόκειται δηλαδή για μια αρχική μορφή δεδηλωμένης με ατελές περιεχόμενο και στενότερη έννοια. Ο διορισμός κυβέρνησης μειοψηφίας, ο οποίος είναι αντίθετος προς την αρχή της δεδηλωμένης, επιτρέπεται επειδή ακριβώς δεν υπάρχει σχηματισμένη πλειοψηφία στο κοινοβούλιο ή όταν υπάρχει αφενός η πλειοψηφία δεν υφίσταται όμως η βούληση του κοινοβουλίου προς υποστήριξη της πλειοψηφικής παράταξης. Στις περιπτώσεις αυτές δίνεται το δικαίωμα στον ανώτατο άρχοντα του κράτους να αναδείξει το υπουργικό συμβούλιο που ανταποκρίνεται στην προσωπική του βούληση. Η διαδικασία αυτή καταλήγει επομένως σε μια μορφή διανομής της εξουσίας ανάμεσα στον ανώτατο άρχοντα και τη Βουλή.

Η ατελής αρχή της δεδηλωμένης άρχισε να εφαρμόζεται από το 1875 με τη διακήρυξη της αρχής της δεδηλωμένης. Αν και δεν διατυπώθηκε ρητά στο Σύνταγμα του 1864, η αρχή της δεδηλωμένης όπως και αυτή της διατήρησης της κυβέρνησης προκύπτει από το περιεχόμενο των υπολοίπων συνταγματικών διατάξεων. Η αρχή της δεδηλωμένης ορίστηκε σ'αυτή της τη μορφή με τους δύο παρακάτω κανόνες: «πρωθυπουργός διορίζεται ο αρχηγός του κόμματος (ή συνασπισμού), που διαθέτει στη Βουλή την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών». «Οι υπουργοί προτείνονται από τον πρωθυπουργό και διορίζονται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας». Οι μερικότερες αυτές αρχές δεν απαγορεύουν τον διορισμό κυβέρνησης μειοψηφίας, με αποτέλεσμα αυτός να θεωρείται συνταγματικά νόμιμος, εφόσον δεν υπάρχει πλειοψηφία, απαραίτητη προϋπόθεση για το διορισμό κυβέρνησης πλειοψηφίας.

Το σύνταγμα του 1927, όπως και το Σύνταγμα του 1864, δεν περιλαμβάνει σαφώς διατυπωμένη την αρχή της δεδηλωμένης, προκύπτει όμως και εδώ από το γενικότερο περιεχόμενο του συντάγματος. Περιέχει όμως ρητά την μερικότερη αρχή ο διορισμός των υπουργών να γίνεται μετά από πρόταση του πρωθυπουργού. Μόνο στο Σύνταγμα του 1975* διατυπώνεται πλέον με σαφήνεια το ζήτημα όχι απλά της

* Το Σύνταγμα του 1975 ρυθμίζει την ατελή αρχή της δεδηλωμένης. Σύμφωνα με το άρθρο 37 όταν δεν υπάρχει δεδηλωμένη πλειοψηφία στο κοινοβούλιο δίνεται υποχρεωτικά διερευνητική εντολή στον αρχηγό της σχετικής πλειοψηφίας. Σε περίπτωση αποτυχίας της πρώτης διερευνητικής εντολής με την αδυναμία του αρχηγού να σχηματίσει πλειοψηφία δίνεται και δεύτερη διερευνητική εντολή. Μετά και τη δεύτερη αποτυχία ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έχει την αρμοδιότητα «...να διορίσει πρωθυπουργόν, μετά γνώμην του Συμβουλίου της Δημοκρατίας, μέλος ή μη της Βουλής, δυνάμενον κατά την κρίσιν του να τύχει ψήφου εμπιστοσύνης της Βουλής.» (αρθρ. 37 § 4 Σ.).

Βλ. και Δημητρόπουλο Α., *Γενική Συνταγματική Θεωρία*, τ.Α', σελ. 578

διατήρησης της κυβέρνησης αλλά και αυτό της ανάδειξης της. Η αρχή της δεδηλωμένης θεμελιώνεται και συνταγματικά και προβλέπει να διορίζεται πρωθυπουργός ο αρχηγός του κόμματος πλειοψηφίας. Το Σύνταγμα του 1975 καθιερώνει την ατελή μορφή της αρχής της δεδηλωμένης, διότι επιτρέπει σε ορισμένες περιπτώσεις τον διορισμό κυβέρνησης μειοψηφίας χωρίς να τον απαγορεύει.

11. Η απόλυτη ή τέλεια αρχή της δεδηλωμένης

Η απόλυτη ή τέλεια αρχή της δεδηλωμένης θεμελιώνεται για πρώτη φορά στο αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1986. Απόλυτη ή τέλεια αρχή της δεδηλωμένης είναι αυτή που ρυθμίζει πως ως κυβέρνηση διορίζεται αυτή που υποδεικνύεται από την πλειοψηφία στο κοινοβούλιο, όταν αυτή υπάρχει. Όταν όμως δεν υπάρχει η απαιτούμενη πλειοψηφία, τότε απαγορεύεται ο διορισμός κυβέρνησης μειοψηφίας και προκηρύσσονται εκλογές. Σε αντίθεση με την ατελή αρχή της δεδηλωμένης, η τέλεια αρχή της δεδηλωμένης απαγορεύει σε κάθε περίπτωση το διορισμό κυβέρνησης πλειοψηφίας.

Η πρώτη διάσταση της τέλει αρχής είναι η ίδια με αυτή της ατελής: εφόσον υπάρχει δεδηλωμένη πλειοψηφία στο κοινοβούλιο κυβέρνηση θα αναδειχθεί η υποδεικνυόμενη από την πλειοψηφία. Το περιεχόμενο όμως της τέλει αρχής της δεδηλωμένης είναι ευρύτερο καθώς δεν περιορίζεται μόνο σε αυτή την περίπτωση αλλά ρυθμίζει και την περίπτωση κατά την οποία δεν υπάρχει δεδηλωμένη πλειοψηφία. Στη δεύτερη περίπτωση η αρχή της δεδηλωμένης επιτάσσει την απόπειρα σχηματισμού κυβέρνησης μέσω των διερευνητικών εντολών. Αν αποτύχει και αυτή η διαδικασία, το Σύνταγμα ορίζει τη σύγκληση των αρχηγών των κομμάτων και ως επόμενο στάδιο, επειδή δεν βρέθηκε λύση, την προκήρυξη εκλογών. Σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπει την κυβέρνηση μειοψηφίας ούτε ως τακτικής ούτε ως προεκλογικής. Έτσι η αρχή της δεδηλωμένης ολοκληρώνεται και αποκτά καθολικό περιεχόμενο.

12. Η οιονεί δεδηλωμένη

Οιονεί δεδηλωμένη είναι η κατάσταση στο κοινοβούλιο κατά την οποία υπάρχει μεν κοινοβουλευτική πλειοψηφία, απουσιάζει όμως η αναγκαία θέληση της συγκεκριμένης πλειοψηφίας να σχηματίσει κυβέρνηση. Δυο είναι οι συνθήκες που πρέπει να συντρέχουν για την ύπαρξη οιονεί δεδηλωμένης. Πρόκειται για την ανάδειξη κατά τη λήξη των εκλογών δεδηλωμένης κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας ικανής να σχηματίσει κυβέρνηση και την απουσία δεδηλωμένης εμπιστοσύνης. Η οιονεί δεδηλωμένη είναι, όπως και η δεδηλωμένη, πραγματική κατάσταση.

Η οιονεί δεδηλωμένη στην πραγματικότητα όμως δεν είναι δεδηλωμένη, εφόσον δεν συνδυάζει το οντολογικό με το βουλευτικό στοιχείο. Από την οιονεί δεδηλωμένη εκλείπει το βουλευτικό στοιχείο.

Οι περιπτώσεις οιονεί δεδηλωμένης στο κοινοβούλιο χαρακτηρίζονται από ιδιομορφίες. Η λύση στις περιπτώσεις αυτές, όπου η πλειοψηφία παραιτείται από το σχηματισμό κυβέρνησης, είναι η προσφυγή σε εκλογές. Αν και στις περιπτώσεις όπου η δεδηλωμένη πλειοψηφία απουσιάζει είναι δυνατός ο σχηματισμός κυβέρνησης μέσω των διερευνητικών εντολών που δίνει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας στον αρχηγό του αμέσως επόμενου κόμματος, όπως ορίζει το Σύνταγμα στο άρθρο 37§3, στις περιπτώσεις οιονεί δεδηλωμένης δεν συμβαίνει το ίδιο. Εφόσον η πλειοψηφία παραιτείται, παραμένει όμως συγκροτημένη σε πλειοψηφικό σώμα χωρίς να διασπάται και να υποστηρίζει άλλους συνδυασμούς και θέσεις, είναι εκ των πραγμάτων ανώφελη η χρήση διερευνητικών εντολών, διότι δεν πρόκειται να συγκροτηθεί άλλη πλειοψηφία στο κοινοβούλιο. Υπάρχει βέβαια και η περίπτωση η πλειοψηφία να διασπαστεί και να υποστηρίζει άλλους συνδυασμούς, οπότε είναι δυνατή η εμφάνιση μιας άλλης πλειοψηφίας, τότε όμως γίνεται λόγος για παραίτηση μειοψηφίας. Στις περιπτώσεις οιονεί δεδηλωμένης το Σύνταγμα προβλέπει τη σύγκληση των αρχηγών των κομμάτων και μόνο εφόσον δεν βρεθεί λύση τη διάλυση της Βουλής

Συμπερασματικά, αναφέρεται ότι η αρχή της δεδηλωμένης αποτελεί την κορυφαία αρχή του κοινοβουλευτικού συστήματος για την κατανόηση της οποίας απαιτείται η διάκριση της αρχής της δεδηλωμένης και του κοινοβουλευτικού συστήματος αφενός και της αρχής της δεδηλωμένης ως κανόνα δικαίου από την δεδηλωμένη συνταγματικοπολιτική κατάσταση αφετέρου. Η αρχή της δεδηλωμένης εισάγεται στο ελληνικό συνταγματικό οικοδόμημα στο Σύνταγμα του 1986. Μέχρι τότε ενσωματωνόταν στις αρχές του πολιτεύματος χωρίς να κατοχυρώνεται συνταγματικά, ενώ τα πρώτα δείγματα κοινοβουλευτισμού ανιχνεύονται ήδη από το 1844. Το 1875, χρονολογία σταθμό για την πολιτική ιστορία της Ελλάδας, σημειώθηκε η διακήρυξη της αρχής της δεδηλωμένης ακολουθώντας την ωρίμανση του αιτήματος για ουσιαστικότερη αντιπροσώπευση και συμμετοχή του κοινοβουλίου στην πολιτική διαδικασία με την ανάληψη της υποχρέωσης διορισμού κυβέρνησης.

Η αρχή της δεδηλωμένης ρυθμίζει τον τρόπο ανάδειξης της κυβέρνησης και η εφαρμογή της προϋποθέτει την ύπαρξη πλειοψηφίας στο κοινοβούλιο που να υποστηρίζει συγκεκριμένο κυβερνητικό σχηματισμό. Η σημασία της και η συμβολή της στην αναβάθμιση των πολιτικών συνθηκών και στην εξέλιξη όχι μόνο του κοινοβουλευτικού συστήματος αλλά και του πολιτεύματος συνολικά είναι πολύπλευρη. Η αρχή της δεδηλωμένης οδήγησε στην εδραίωση του δικομματισμού και στην τόνωση της δημοκρατικότητας των πολιτικών θεσμών. Το περιεχόμενο της αρχής περιόριζε τις εξουσίες του μονάρχη και έδινε την υπεροχή στο κοινοβούλιο. Τέλος, με την καθιέρωση της αρχής της δεδηλωμένης το κοινοβουλευτικό σύστημα ολοκληρώνεται και προσλαμβάνει την πιο σύγχρονη του μορφή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλιβιζάτος Ν., Εισαγωγή στην Ελληνική Συνταγματική Ιστορία, τεύχ.Α,
1981

Γεωργόπουλος Κ., Επίτομο Συνταγματικό Δίκαιο, 2001

Δαφνής Γ., Η Κοινοβουλευτική Ζωή της Χώρας από το 1872 έως το
1881, Ιστορία του ελληνικού έθνους, τ.ΙΓ', 1977

Δημητρόπουλος Α., Η Αρχή της Δεδηλωμένης, 1991

-Ο ίδιος, Γενική Συνταγματική Θεωρία, τ.Α', 2004

Μαυριάς Κ., Συνταγματικό Δίκαιο, 2004

Τσάτσος Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, τ.Α', Θεωρητικό θεμέλιο, 1994
τ.Β', Οργάνωση και λειτουργία της πολιτείας, 1993